

ВКЛАД БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ У РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В.М. Галь, канд. екон. наук, Національний банк України

За даними Державного комітету статистики України, на початку 2003 р. в секторі малого бізнесу в Україні налічувалося понад 254 тис. суб'єктів господарювання (без фермерських господарств) з чисельністю зайнятих до 50 осіб, що на 8,6 % більше, ніж у 2001 р. Чисельність працюючих у сфері малого підприємництва за цей період зросла на 6,2 % і становила понад 1,9 млн. осіб. На початку 2003 р. на 10 тисяч населення в Україні припадало 53 діючих малих підприємств (у 2002 р. – 48). У 2002 р. зазначеними суб'єктами підприємництва було вироблено продукції та надано послуг на суму 25,8 млрд. грн., що складало 7,3 % загального обсягу виробництва в Україні, а частка виробленого ними ВВП у 2002 р. зросла до 10 %.

За даними ООН, у малому бізнесі зайнято понад 50 % працездатного населення світу. У розвинутих країнах (США, Японія, Німеччина) частка ВВП, виробленого малими та середніми підприємствами, у загальному його обсязі становить 50-60 %, а частка працюючих на них складає більшу половину (близько 60 %) від загальної кількості працюючих.

Проте, не дивлячись на те, що темпи розвитку малого і середнього бізнесу в Україні були у попередні роки найвищими у порівнянні з іншими країнами СНД, зазначена кількість суб'єктів малого підприємництва ще не є “критичною масою” для створення нормального конкурентного середовища щодо їх розвитку.

До основних чинників, які заважають розгортанню малого та середнього бізнесу в Україні, необхідно віднести:

- надмірний податковий тиск;
- слабку стартову матеріально-технічну базу;
- низьку продуктивність праці;
- відсутність досвіду і знань у тих, хто розпочинає малий бізнес;
- нерозвиненість інфраструктури підтримки розвитку малого підприємництва;
- недостатній рівень інформованості суб'єктів малого підприємництва щодо потенційних партнерів та конкурентів тощо.

Особливе місце серед стримуючих чинників належить проблемі джерел фінансування подальшого розвитку суб'єктів малого підприємництва.

Як свідчить практика, в Україні у більшості суб'єктів малого підприємництва основним джерелом фінансування виробництва є їх власні кошти. Проте задовольнити всі потреби у фінансуванні лише за рахунок власних ресурсів суб'єкти малого підприємництва неспроможні. Для розвитку підприємництва необхідні значні обсяги додатково залучених коштів. З метою фінансово-кредитної підтримки розвитку суб'єктів малого підприємництва на рівні держави запроваджується цілеспрямована, послідовна єдина регуляторна політика у сфері розвитку підприємницької діяльності. У 1999 р. відповідно до Указу Президента України “Про

утворення кредитно-гарантійної установи з підтримки малого і середнього бізнесу” створено недержавну комерційну Кредитно-гарантійну установу з підтримки малого та середнього бізнесу, головним завданням якої визначено надання кредитів малим та середнім підприємствам та гарантій кредиторам при здійсненні їх кредитування. Кредитно-гарантійна установа вже надала кредитні гарантії ряду підприємств, але реалізовувати основні свої функції в повному обсязі вона не в змозі через відсутність інституту гарантій, а також коштів в необхідних обсягах.

У 2000 р. Верховна Рада України прийняла закони України “Про державну підтримку малого підприємництва” та “Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні”, виконання яких вимагає “невідкладної побудови небанківського фінансово-кредитного сектора, спрямованого виключно на малий бізнес і самозайнятість населення”. Позитивним зрушенням у сфері реалізації зазначених законів було використання бюджетних коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування суб’єктів малого підприємництва.

Одним із напрямків діяльності Національного банку України є сприяння задоволенню попиту на кредити банків з боку суб’єктів реального сектора економіки, в тому числі й малого бізнесу, через широкий спектр інструментів регулювання грошово-кредитного ринку, спрямованих на зниження інфляції, рівня процентних ставок, забезпечення стабільної динаміки валютного курсу гривні до іноземних валют, розширення рефінансування банків та інше.

Монетарна політика, що проводиться Національним банком України, сприяла зростанню обсягів кредитування реальної економіки та зниженню рівня процентних ставок за кредитами.

Вклад банківської системи в розвиток малого підприємництва в Україні у 2003 р. характеризувався зростанням поточних зобов’язань малих підприємств за кредитами банків за січень-жовтень 2003 р. на 57 % при прирості кредитних вкладень в реальний сектор на 46 %. Станом на 01.11.2003 р. заборгованість за кредитами, наданими суб’єктам малого бізнесу, становила 7,883 млрд. грн. або 13 % заборгованості за кредитами, спрямованими банками в реальний сектор. Значно вищими темпами (у 2,4 рази) зросла заборгованість з початку року за кредитами, наданими суб’єктам малого підприємництва на довгостроковий термін, обсяг якої на 01.11.2003 р. становив майже 3 млрд. грн. Її частка в загальних обсягах заборгованості з початку року зросла на 14 % і становила 38 %.

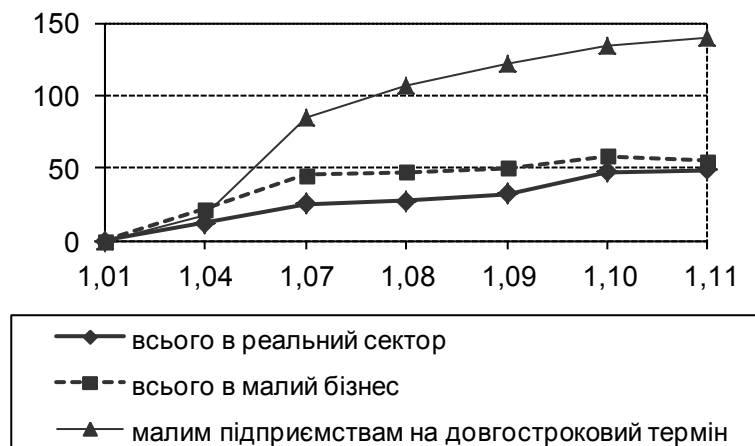

Рис. 1. Темпи приросту заборгованості за кредитами, наданими банками України в 2003 р. суб'єктам малого підприємництва

Упродовж 10 місяців 2003 р. найбільші темпи зростання заборгованості проти попереднього місяця за кредитами, наданими банками суб'єктам малого підприємництва, спостерігалися у березні та червні (на 9 %), а також у вересні (на 7 %), а за кредитами, наданими на довгостроковий термін – у квітні та червні – на 20 %.

За видами економічної діяльності найбільшу частку заборгованості становила заборгованість суб'єктів оптової та роздрібної торгівлі (53 %), обробної промисловості (16 %) та сільського господарства 7 %. Обсяги цієї заборгованості з початку року зросли відповідно на 48, 51 та 88 %.

У регіональному зрізі найбільше кредитувалися суб'єкти малого підприємництва банками м. Києва (43 %), Харківської (8 %), Дніпропетровської (7 %), Донецької (5 %) та Одеської (4 %) областей.

За формами господарювання станом на 1 листопада 2003 р. найбільше кредитів було надано банками товариствам з обмеженою відповідальністю (55 %), акціонерним товариствам (14 %), приватним підприємствам (13 %) та підприємцям (9 %).

За видами валют більшу частину кредитних вкладень (70 %) було надано в національній валюті, решта – в іноземній валюті.

Рівень процентних ставок за кредитами, наданими у національній валюті, у жовтні 2003 р. знизився у порівнянні з початком року на декілька відсоткових пунктів і становив 20,7 %, а за довгостроковими кредитами – 19,9 %.

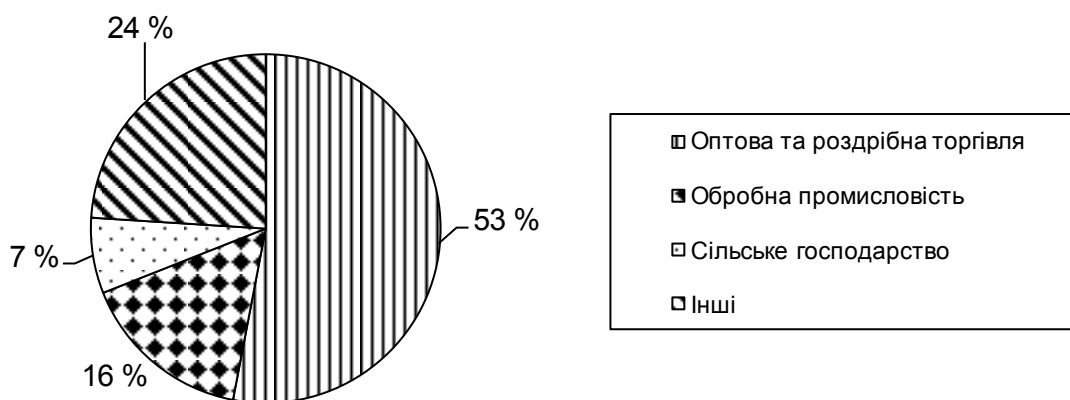

Рис. 2. Структура кредитних вкладень за видами економічної діяльності

Аналіз світового досвіду щодо фінансування малих та середніх підприємств свідчить про те, що в загальних обсягах джерел фінансування розвитку сектора малих та середніх підприємств протягом останніх сорока років більшу частину займають кредити, що надаються небанківськими установами (кредитними спілками, кредитними кооперативами, товариствами взаємного кредитування та взаємного страхування тощо).

Проте підтримка розвитку малого підприємництва з боку небанківського сектора України на сьогоднішній день є недостатньою, оскільки самі небанківські установи є не досить розвинутими. Так, за даними Національного банку України, станом на 01.11.2003 р. в Україні нараховувалося 954 зареєстровані кредитні спілки, із них 549 – діючих, кількість яких за січень-жовтень 2003 р. збільшилася відповідно на 103 та 87 одиниць.

Обсяги заборгованості за кредитами, наданими кредитними спілками, у порівнянні з початком року зросли в 2,1 рази і на 01.11.2003 р. становили 306 млн. грн. Проте, незважаючи на високі упродовж останніх років (за три роки кредити зросли в 4,7 рази) темпи зростання заборгованості за кредитами, наданими кредитними установами, в абсолютному значенні вони залишаються незначними і складають менше 4 % від загальної заборгованості за кредитами, наданими банками на кредитування суб'єктів малого підприємництва. Таким чином, фінансування проектів суб'єктів малого підприємництва, які потребують значних капіталовкладень, у тому числі і кредитних ресурсів, в основному здійснюється банками.

На стан кредитування банками суб'єктів малого та середнього бізнесу впливають деякі чинники, які впливають на кредитний ринок у цілому. Перш за все, суттєво перешкоджає кредитуванню низька рентабельність суб'єктів господарювання реального сектора (за даними Держкомстату України, за I півріччя 2003 р. рентабельність операційної діяльності підприємств економіки становила 4,1 %, із них промисловості – 3,5 %, сільського господарства – 0,7 %), а також високі ризики кредитування цього сектора. Крім того, розвиток кредитування стримується також відсутністю реальних

інструментів, здатних захистити інтереси банків. Позичальники можуть не повертати кредити, проте цивілізований механізм примусити їх сплатити банку борг, на жаль, відсутній. Важливим напрямком розвитку кредитних операцій банків, у тому числі і кредитування малого та середнього бізнесу, може стати створення загальних передумов для зниження банківських ризиків. На ступінь комерційної зацікавленості банків щодо розширення кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу матиме вплив також зниження рівня витрат банків, пов'язаних з опрацюванням кредитних заявок та інвестиційних проектів клієнтів тощо.

Рис. 3. Динаміка заборгованості за кредитами, наданими кредитними спілками

Іншими чинниками, які стримують розвиток банківського кредитування малого підприємництва, залишаються низький рівень капіталізації банків, переважання “коротких” грошей у пасивах банків, невідпрацьовані технології кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу. Знижує зацікавленість банків у кредитуванні малого бізнесу й те, що при здійсненні кредитування суб'єктів малого підприємництва без застави банки повинні формувати резерви під кредитні операції за рахунок власного прибутку.

Одним із шляхів розширення кредитування малих підприємств сьогодні є співпраця з міжнародними фінансовими організаціями. Майже всі банки, які кредитують в Україні середній та малий бізнес, працюють в рамках їх програм. Така співпраця сприяє зростанню кредитування банками підприємств малого бізнесу. Окрім коштів на довгий термін, західні організації передають українським банкам досвід та технології кредитування, що сприяє зниженню видатків і ризиків банків. А результатом такої співпраці є зростання обсягів виробництва та створення нових робочих місць.

Серед іноземних партнерів першим в Україні у 1994 р. розпочав кредитування малого та середнього бізнесу Європейський банк реконструкції та розвитку (загальна сума його першої кредитної лінії становила понад 121 млн. євро). Згідно з першою кредитною угодою українські підприємці змогли отримати для розвитку виробництва і надання послуг кредити в обсязі до 2,5 млн. дол. США терміном до 5 років та дворічним пільговим періодом за ставкою LIBOR+8 % річних. Відповідно до цієї програми було

затверджено 155 проектів на загальну суму кредитів 135 млн. дол. США (включаючи кошти з рахунку повторного використання повернутих кредитних ресурсів).

Наприкінці 1998 р. було розпочато новий компонент Кредитної лінії – програми мікрокредитування, за якою протягом наступних двох років було надано 2293 мікро- та міні-кредитів. В цілому видана кінцевим позичальникам сума кредитів за рахунок повторного використання повернутих кредитів була значно більшою за отриману від ЄБРР і становила 163 млн. дол. США.

Серед напрямів зазначеного кредитування найбільшу частку займали підприємства харчової промисловості (30 %), сільського господарства та хімічної промисловості (по 9 %), транспорту, легкої та деревообробної промисловості (по 8 %).

У серпні 2000 р. було відкрито другу кредитну лінію для цієї ж категорії позичальників на суму близько 90 млн. дол. США. Вартість даного кредиту була на рівні попереднього плюс рівень процентної плати Міністерству фінансів України за гарантію. За обома кредитними лініями Європейського банку реконструкції та розвитку банками України було надано більше 6 тисяч мікрокредитів суб'єктам малого та середнього бізнесу, а на прокредитованих підприємствах вироблено продукції на суму 415 млн. дол. США та працевлаштовано на новостворених робочих місцях більше 5 тисяч осіб.

Національний банк України підтримує програму мікрокредитування не лише в рамках кредитних ліній, наданих Європейським банком реконструкції та розвитку. Малі та середні підприємства мають можливість звертатися за позичками до Німецько-українського фонду, засновниками якого виступають Національний банк України, Кабінет Міністрів України та німецька Кредитна установа для відбудови KfW.

Звичайно, така співпраця з міжнародними фінансовими організаціями сприяє розширенню кредитування малого та середнього підприємництва. Але для досягнення радикальних позитивних зрушень в економіці, для розвитку кредитування цієї сфери банківськими установами потрібне належне правове врегулювання та упорядкування відносин власності, заставних відносин, іпотеки, реального зростання відповідальності позичальників за порушення умов кредитування.

З вирішенням зазначених питань відкриваються перспективи доступу суб'єктів малого підприємництва до довгострокових кредитів банків.

Галь В.М. Вклад банківської системи у розвиток малого підприємництва в Україні / В.М. Галь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". - Суми, 2004. - Т. 9. - С. 39-45.